

КОНЮНКТИВНИТЕ УПОТРЕБИ В СРЕДНОБЪЛГАРСКИТЕ ТЕКСТОВЕ И ПРОИЗВЕДЕНИЯ ОТ XIV–XV ВЕК

Иван Г. ИЛИЕВ (Кърджали)

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Употребата на българския конюнктив в исторически план е била засягана няколко пъти.¹ Въпреки това слабо проучен остава среднобългарският период. Запълването на тази празнота в историята на конюнктивата е цел на настоящата статия.

¹ Трифонов, Ю. Съединение на *бих* с причастие на *-л* в новобългарския език / Сборник в чест на професор Л. Милетич по случай на 25-годишната му книжовна дейност. С., 1912, с. 356–379; Bräuer, H. Untersuchungen zum Konjunktiv im altkirchenslavischen und im altrussischen. Teil I. Die final- und abhängigen Heischesätze. Wiesbaden. 1957; Garde, P. Le conditionnel en vieux slave dans les propositions finales et complétives / Revue des études slaves. 39, 1–4, 1961, с. 17–30; Илиев, Ив. Болгарский конюнктив в синхронном и диахронном аспектах / Балканско езикознание. 1, 2013; Илиев, Ив. За конкуренцията между конюнктивата, инфинитива и *да*-конструкцията / Известия на Научен център „Св. Дазий Доростолски“. 5, 2013 (Под печат); Илиев, Ив. Стереотипът на мислене и алтернативите на конюнктивата / Юбилейна международна научна конференция „50 години Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“. Велико Търново. 2013 (Под печат). Под конюнктивни употреби в подчинени допълнителни и подчинени целеви изречения тук се имат предвид употребите на конструкцията с конюнктивен съюз, съставен от частицата *ви* или заместваща я глаголна форма и елово причастие: *и видѣвъше и молиша да ви прѣшеатъ* отъ прѣдѣла ихъ Мт 8. 34 Мар; *просираждатъ лица ... да въ сѧ двина члвкомъ* Мт 6. 16 Мар; *молахъ сѧ яко да въша огнѣтъ изгорѣли* Супр 435. 12. В отделни случаи *би*, дори и без конюнктивен съюз, също има значение на стар оптатив, в съчетание с инфинитив: *колико паче ви оужасати сѧ намъ* ꙗко исуса Супр 149. 1 (Займов, Й., М. Капалдо. Супрасълски или Ретков сборник. Т. 1, 2. С., 1982).

2. ПРОМЕНИ ПРИ ДВУКОНДИЦИОНАЛНАТА СИНТАГМА

Изследователите на езика на среднобългарските книжовници в редките случаи, в които обръщат внимание на условното наклонение², се спират само на формата на спомагателния глагол (дали е от типа *виѣхъ*, *вихъ* или *виѣхъ*), но не и на функциите на тази категория. Най-честата употреба на старобългарското „условно наклонение“ е за изразяване на неосъществено условие: *аште ли вистѣ вѣдѣли ... николиже оубо вистѣ осѣдили неповинъгънихъ* Мт 12. 7 Мар.³ На друго място⁴ беше обърнато внимание, че в класическите индоевропейски езици и в някои съвременни такива изразяването на подобни значения е просто една от конюнктивните функции, докато в славянските граматични традиции е възприет обратният подход и в такива случаи, както и във волунтативните изречения се говори за условно наклонение (*сослагательное наклонение* в руски). Поради честотата на употреба на тези конструкции те не са главен обект на изследване тук, макар да ги приемаме за конюнктивни, но ще се отбележи развоят им. Първоначално нереалното действие е намирало формален израз в употребата на опитативна глаголна форма и елово причастие (*аште ли вистѣ пришли вистѣ видѣли*), докато в реална ситуация се използва индикативни форми (*югда придостѣ видѣстѣ*). И в среднобългарските паметници се пазят подобни употреби: *оскврънил ви ложе ... аще не ви вогъ ... оумжилъ ноциѣ царъ* ХКМ 116⁵; *а когы вихъ видѣла ... знолила вихъ* вилж ТП 249;

² Boissin, H. Le Manassès Moyen-Bulgare. Étude linguistique. Paris. 1946, с. 98; Харалампиев, Ив. Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски. С., 1990, с. 90; Лалева, Т. Севастияновият сборник в българската ръкописна традиция. С., 2004, с. 285; Мирчева, Е. Германов сборник от 1358/1359 г. Изследване и издаване на текста. С., 2006, с. 128.

³ Давидов, А. Условно наклонение / Граматика на старобългарския език. С., 1993, с. 313.

⁴ Илиев 2013 — Болгарский конъюнктив...

⁵ ХКМ — *Хроника на Константин Манаси* (тук и при другите преводи и оригинални произведения се дава страницата от ползваното печатно издание — в случая — Среднеболгарский перевод Хроники Константина Манасии в славянских литературах. С., 1988); ТП — *Троянска повест* (по същото издание); АЕТ — Агиографията на Е. Търновски (Kałuźniacki, E. Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375—1393). Wien, 1901); ИАС — *Иван-Александров сборник* от 1348 г. (Куев, К. Иван-Александровият сборник от 1348 г. С., 1981); СС — *Севастиянов сборник* от 14 век (Лалева — Цит. съч.); ГБЦ — *Грамоти на българските царе* (Даскалова, А., М. Райкова. Грамоти на българските царе. С., 2005); ДК — *Произведенията на Д. Кантакузин* (Ангелов, Б., Г. Данчев, С. Кожухаров, Г. Петков. Димитър Кантакузин. Събрани съчинения. С., 1989); СТ — *Седмоградски текстове* (Милетич, Л.

аще сѣа ... вѣроваа вих ... то сътвориа вих АЕТ 84; аще ви даемое мое ви было ... доверѣ вихъ сконча вѣсхповаа вѣ (с двойно ви) ИАС 61; а ако не вихмо хотѣли ... не вихмо ни послааи ВБГ 73; аще во вимѣ имѣа вѣ не вимѣ повѣждѣнѣ вѣа вѣ ГС 556; помышлѣаше ... что ви створиа вѣоздѣ ми сими (*аще ви ...) ГС 281; хотѣа вимѣ ... словеса повѣдати (*аще ми позволите...) ГС 501; аще не вѣ гѣ ... его оставиа вѣа ... тако содоаа вѣо вили вѣхѣ ЖСЛ 363; *да би ви било по ваш'те воля ... бисте загинеле* СТ 244. Вижда се, че освен формата на спомагателния глагол се менят и условните съюзи: аще, ако, да.

С течение на времето изградената от два опатива праславянска кондиционална синтагма, наследник на две паралелни магически заклинания — вж. Добрев,⁶ е започнала да губи първоначалната си опативна форма и започва да се заменя от по-нови конструкции, в които нереалността в изразяването на действието започва да намалява или се губи. И така се оформят следните възможни варианти: **I. Синтагма в условно наклонение — синтагма в бъдеще време (също изразител на нереално действие):** имат господство ми велико зло учинити томъзи ... що им

Седмиградските българи / Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (Научен отдел). 13. 1896. С.); ВБГ — Влахобългарски грамоти (Милетич, Л. Нови влахобългарски грамоти от Брашов — по същото издание); ГС — Германов сборник от XIV век (Мирчева — Цит. съч.); ЖСД — *Житие на Стефан Дечански* от Григорий Цамблак (Давидов, А., Г. Данчев, Н. Дончева-Панайотова, П. Ковачева, Т. Генчева. Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак. С., 1983); ПСЕТ — *Похвално слово за Евтимий Търновски* от Григорий Цамблак (Русев, П., Ив. Гълъбов, А. Давидов, Г. Данчев. Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак. С., 1971); СОГЙК — *Слово за отсичане главата на Йоан Кръстител* от Григорий Цамблак (Русев, П. Естетика и майсторство на писателите от Евтимиевата книжовна школа. С., 1983); МЙН — *Мъчение на Йоан Нови* от Григорий Цамблак (Русев, П., А. Давидов. Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература. С., 1966); ЖСЛ — *Житие на Стефан Лазаревич* от К. Костенечки (Куев, К., Г. Петков. Събрани съчинения на Константин Костенечки. Изследване и текст. С., 1986); ЖРВ — *Житие на Ромил Видински* от Григорий Доброписец (Сырку, П. Монаха Григория Житие преподобного Ромила. Санкт-Петербург. 1900); РП — *Рилска повест* от Владислав Граматик (Kaluźniacki, E. Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius); ПСФ — *Похвално слово за Филотея* от Йоасаф Бдински (Kaluźniacki, E. Aus der Panegyrischen Literatur der Südslaven. Wien. 1901); ЖТТ — *Житие на Теодосий Търновски* (Златарски, В. Житие и жизнь преподобного отца нашего Феодосия / Сборник за народни умотворения. 20. 1904).

⁶ Добрев, Ив. Произход и значение на старобългарския перфект / Известия на Института за български език. 12. 1973, с. 6—7.

ви позававил ВБГ 48. II. Синтагма в условно наклонение — синтагма в бъдеще време в миналото (редуването на различни форми в еднакви по семантика фрази показва, че става въпрос за формална разновидност на едно и също нещо): *аще зго ... вѣнималъ би ... съ ... въ скорѣ того мимо-теши хѡтѣхѡм палатъ* АЕТ 6—7; *аще би чѣкъ минжалъ напасти и хѡтѣше вѣкъ* СС 124; *аще бѡ вѣти хѡтѣаше съмрътътъ его вѣжалъ зго вы* ЖСЛ 403; *аще твою главоу просити хѡташе ... далъ ли би на отсѣченіе* СОГЙК 249. За вариант на последното може да се приеме това — III. Синтагма в сегашно време — синтагма в бъдеще време в миналото: *да не банде станал горе светот іе щел би загинал* СТ 232; *детенто ... да не банде родено сиф сме щеле загина* СТ 226. Че тук не става въпрос за истинско сегашно време личи от факта, че след *банде* има елово причастие — тоест *банде станал* = *би станал*. По отношение на първия пример Милетич пише, че това вероятно е било **светот е щел бил загина*, но тук не е изключено да има рядък пример на български сложен конюнктив, образуван по подобие на чешкия и словашкия перфектен/претеритен кондиционал — *byl bych přišel, byl bys přišel; bol by som žil, bol by si žil* или на украинското минало условно време — *нішов би був, сказала б була*⁷ ... Що се отнася до втория пример, *да не банде родено* по аналогия с първия пример = *да не би (*било) родено*. Отново се обръщаме към славянските езици и виждаме, че в полски, когато вършителят на действието в подчиненото допълнително изречение е неопределен, сказуемото се поставя в инфинитив или безлично минало време: 'той молеше да му се даде тази книга' = 1. *On prosił aby dać mu tę książkę*. 2. *On prosił aby dano mu (*bito) tę książkę* — вместо 3**On prosił aby dali mu tę książkę*. Или: *Ta kobieta lubi, żeby słuhano jej opowiadań*⁸ — вж. използването на страдателно причастие и в българския, и в полските примери. По-нататък разпадането на изследваната синтагма протича така — IV. Синтагма в условно наклонение — синтагма в аналитичен императив: и каре кто сѧ би покусил ... тѡ таковаго да звиет господѣ ВБГ 52; а хѡто би развалил ... да ѣ проклат ВБГ 55; да ходет и ваше люде ... како да би ходили з ваше земаѣ ВБГ 67. Или — V. Синтагма в условно наклонение — синтагма с инфинитив: обѣщавающе се ... и своєю ѡтдати доуше (= *да би отдала) *аще мощно би* АЕТ 71. И после — VI. Синтагма в бъдеще време — синтагма в бъдеще време: *еще же кто сѧ щет покусит* ... тѡ такоки имат прижити велико зло ВБГ 48 (сравни с примера по-горе, в който има две условни форми); *еще же кто сѧ щет покуситъ* ... то таковини имат

⁷ Славянски езици. Граматични очерци. С., 1994, с. 210, 276—277, 524.

⁸ Домбек, Т. Учебник по полски език. С., 1963, с. 247—249.

прѣжти велико зло ВБГ 53; кто щѣт вантѣватъ права чловѣка то такового щѣ съжици ВБГ 57. И накрая — VII. Синтагма в сегашно време (което би могло да се подразбира и като просто бъдеще) — синтагма в бъдеще време: да аще вждетъ вѣсенъ то прѣкоратъ си щетъ сына аще ли нѣстъ⁹ ... съставитъ си щетъ воловы ТП 248; да аще поуѣтишь нектора то не щешъ го видѣти ТП 251. За друга нейна разновидност може да се приеме — VIII. Синтагма в сегашно време — синтагма в сегашно време: да аще станѣ радъ есмь послѣдовати царствоу ти ТП 247; да аще велита да тѣло его принесѣ к вама ТП 252.

В Манасиевата хроника се наблюдава и изпускане на еловото участие от кондиционалната синтагма: и ѿ съвѣта останахъ сѧ злаго и начинанїа такоже збо благообразное да ви понѣ въ поганьихъ¹⁰ и дружѣство невѣрѣжено и междоубиѣжъ любовъ ХКМ 152 — превод — 'отказват начинанието и съвет злокобен, така че благовидно е (буквално — 'благовидно да би било') в езичниците даже, другарство невредимо, също и любов взаимна'⁹; такоже таце не ви прѣтъкновенїе еже о вѣрѣ ... — ХКМ 161 'ако не беше (буквално, 'ако не би била') разпрата за вярата, тогава...';¹⁰ такоже аще не ви сквернож оубѣиства оскверниа сѧ звѣзда оубѣ ви поистинѣ скѣтозарнаа ХКМ 210; 'и да не бе се осквернил с петното на убийството — светлозарителна звезда (би бил)'¹¹.

3. АЛТЕРНАТИВИТЕ НА КОНЮНКТИВА

Преди да се продължи с изброяването на различните конюнктивни употреби в среднобългарските текстове, ще се обърне внимание на техните алтернативи: инфинитивни конструкции, конструкциите с предлог и отглаголно съществително, както и все по-разпространяващите се (тако/како) да-конструкции.

А. ИНФИНИТИВНИ И ИМЕННИ КОНСТРУКЦИИ

а. С инфинитив без съюз

Тези конструкции са обичайни след глаголи със значение 'заповядвам', 'забранявам', както и при други глаголи с подобна семантика, но се използват и във финалните изречения: повелѣхъ бѣ земли израстити сланоутокъ АЕТ 13; и спжды ... коуповати заповѣда ИАС 59; и заповѣдаше ничесоже не въкоушати ИАС 60; велѣши ли ми бесѣдовати СС 22; ѡнъ же оутѣшаеъ его не плакати ХКМ 139; и дастъ его единому юноши и рече емоу нести ... его

⁹ Хрониката на Константин Манаси. С., 1992, с. 112.

¹⁰ Пак там, с. 124.

¹¹ Пак там, с. 195.

ТП 244; пондѣвъ въ црѣковѣ клати сѧ ТП 252; и мѡисеа молѣаше тихѡ прѣклонити сѧ ХКМ 125; и приведе и на мѣсто се видѣти всѧ СС 25; (бѣг)ѡизвѡл(и црѣ м)и дароват(и) ГБЦ 29; бѣгонзѡли црѣво ми даровати ГБЦ 41; да не вѣлазѧ ... ни грѣ зидати ни вѣюсти и ... ни ѡрати ГБЦ 35; молѧ не разорѣи ни попрѣи сего хрисѡвзѡла ГБЦ 35; повелѣ ѡсѣѣши сѧ ГБЦ 39; того исплѣнити прочее тѣщааше се ДК 29; прошоу васѣ милости сподобити ме ЖСД 66; равѣн'ство постигнѣти тѣщааше се ЖСЛ 379; и повелѣ привеести покисаре ЖСЛ 386; повелѣ томиз колецѣмиз ономиз слоужити ЖРВ 9.

б. Със съюз и инфинитив

В славянските езици това е често употребяван тип конструкции, например *чтоб* + инфинитив в руски. Конструкцията се срещат във финалните, а понякога и в консекутивните изречения, като приглаголните употреби са редки. В среднобългарските текстове се отбелязват следните подвидове.

С *яко*(же) + инфинитив

проникнѣвъ къ того зѣина яко овловѣзати его ХКМ 139; и поклѣкнѣ ацилешъ клати сѧ яко не рѣвати троѣ ТП 252; и призываѧ того яко благословенїѣ сподобити сѧ АЕТ 18; и сице свою оу Краси доушѣ якоже и на тои исплѣнити се пророчѣское онѡ АЕТ 65; начеть же смирѣхъ исхѡдити ... яко не вѣзѡмѡши никомиз же минѣти АЕТ 67; жѣзыкѣ ми вѣжѣши яко не вѣсѣдовати ИАС 125; онѣмѣже во изгнило іѣ все тѣло и яко и ревѣра имѣ видѣти СС 40; и би ѣж ... яко минѣти вѣсѣмѣ яко змирѣтъ СС 148; повелѣ своимѣ оученикомѣ ... створити якоже леѣи мѣсто ГС 333; приде на нѣ ... яко прѣжѣти грѣ ГС 390.

С *яко* да + инфинитив

благодѣтъ ... приѣтъ обилнѣ яко да не ѡт ненаоученїѧ погрѣшити АЕТ 6; сїѣ прѣжде вѣсѣхъ соудѣ мои разоумѣ яко да ... минѣжѣства ... благочѣстїѣ дрѣжжати АЕТ 125; ... ако вѣсѣгда того ... посрѣда црѣкѣ поминати пророкоу ПСЕТ 112—113 — 'за да го споменава винаги в църква пророкът' — преводът е по същото издание.

С *еже* + инфинитив

доуша ... печет сѧ еже полоужити желанїѣ ХКМ 106; едка обрѣте вѣмѣ еже съмѡтрѣити его ХКМ 117; не довлѣю вѣтїнскаго вѡ языка ... еже похвалоу ...испелсти ДК 28; чѣто поудїши ми ... еже сътворити ГС 520; молѡциѧ сѧ стѡмиз еже изѣвѣити сѧ еж ГС 800; въ нї именѡваше се еже озловити оцѧ своего ЖСЛ 370.

В. ПРЕДЛОЖНИ СЪЧЕТАНИЯ

Предлог + отглаголно съществително

Тези съчетания също са характерни за славянските езици, като в паралелни текстове понякога се наблюдава редуване с инфинитив (къкко съжешти ѿ Мт 13. 30 Мар; рус. *чтобы съжечь*; сх. *da se spali*; чеш. *k spaleni*; пол. *na spalenie*):¹² повелѣ въ земли израстити славоутокъ въ прѣпитаніе свѣтаго АЕТ 13; понди ... члдо ... зѣмлеви въ снѣденіе ГС 807; ... далѣ ли бы на отсѣченіе СОГІК 249.

Предлог + ежѣ + инфинитив

Тези са подобни на горните, понеже, както е известно, по гръцки модел ежѣ + инфинитив може да се използва вместо отглаголно съществително. Но според гледната точка конструкциите могат да се приемат и за съдържащи причинен съюз 'за да': *посилааше ... къ зетевѣ своѣмъ ... за ежѣ послати емъ воинства 22.1 = с. 90 от изданието; пришлецъ ... искааше сѧ за ежѣ подати доуховнѣхъ пищѣ*¹³. Тук ще се изброят следните примери: *и за ежѣ родити сѧ тои въ господскѣи неделъни днь нарѣкшѧ иѧ ѧи неделѣ АЕТ 151; ... за ежѣ не дати прѣтыканіѧ АЕТ 125; отроцы оубо ѿтпоустѣ за ежѣ пасти конѧ АЕТ 175; хотеть тамо прѣити въ ежѣ ловити дикѣ животнаѧ (= въ ловление) ЖРВ 17; възсилааше мѡлѣбы въ ежѣ заградити тѣхъ незагражденна оуста АЕТ 33; и помози намъ въ ежѣ исплѣнити ... о неѣ сѣе слово АЕТ 78; призываахъ силѧ въ ежѣ помози тѣмъ АЕТ 150; подастъ емъ квинство ... въ ежѣ допроводити того ЖСЛ 390.*

Б. КОНСТРУКЦИЯ СЪС СКЛОНЯЕМ ИНДИКАТИВЕН ГЛАГОЛ

В отделните славянски езици се срещат различни такива конструкции. Най-разпространена е *да*-конструкцията в южнославянски или руски, но и в чешки има аналог, който може да се нарече *ai'*-конструкция. В среднобългарските паметници се отбелязват следните типове.

а. *іако да*-конструкция

Съюзът, който въвежда тази синтактична структура, е същият като при конюнктивната (*мѡлахъ сѧ іако да въша огнемъ изгорѣли* Супр 435. 12). Навярно *да*-конструкцията, която първоначално вероятно е имала **консекутивно значение** (*искам, та ще идеш* → *искам да идеш*), е неин опростен вариант (*іако да* → *да*), ако се съди по примери като тези: *просихъ господство ми іако да поновим и да оутвърдимъ закони ВБГ 47; просихъ господство ми іако да иѧ поновим и да иѧ ствърдимъ закони ВБГ 52*. Още

¹² Вж. Илиев 2013 — За конкуренцията ...

¹³ Давидов, Данчев, Дончева-Панайотова — Цит. съч., с. 196—197; Русев, Гълъбов, Давидов — Цит. съч., с. 295.

примери: вѣсе пролитіе вѣдино съвѣкоупи іако да оусыритъ и сырны кржгъ сътворитъ ХКМ 107; и вѣсѣко ... приведе животно къ адамѹ ... іако да пріймѣтъ имена ХКМ 111; свѣаа того въ ржкы оуѣвгых ѡтдасть ... іако да ... божіа богови дати вѣзможеть АЕТ 8; благоволи ... господь іако да зде вѣзрастажъ АЕТ 14; повелите ми іако да шѣдъ приведаж рабж СС 37; ... іако да ... ни зѣла члдоу моему створиши СС 53; свѣждають іако да и прѣмоудраго глѣ ... покажетъ ДК 28; хотѣаше изліати любве іако да къ желаемоу ... прѣидет ДК 85; прѣже его кѡнцъ пріети іако да еговз кончинъ не узретъ ЖСЛ 375; азы сѧ мжчѣ іако да погасѧ ѡгнь ВБГ 51; азъ имъ гчинихъ волж іако да ходетъ свободно ВБГ 67; повелѣвають отрокови своиѧ іако да вѣдоутъ его РП 418; ... іако да ... вѣнчаеъ се... да бѣде увенчанъ ЖСД 70; ... іако да и ... ѡна гора ... сего прійметъ ПСЕТ 146; ѡтиде раоуѣ сѧ іако да с нилѣ вѣчнѹ црѣвоетъ ГС 356; и наоустишиж епарха евлакіа іако да оубиетъ ж ГС 451; повѣдано бывааше ако да съвѣдетъ сѧ реченое ГС 502.

Съюзътъ яко да липсва в *Седмоградските текстове*.

б. како да-конструкция

Това е вариант на предната конструкция, характерен за влашките грамоти: алде ѡтишѣл ѣ тѣрци ... како да доведетъ тѣрскъ конскъ ВБГ 61; ки пишеть и господство ми како да мѣз поскоро платите ВБГ 65; и такози зтѣклихѹмо како да ходѣтъ ваши люде словод ВБГ 73.

в. іако-конструкция

Този вариант е рядък и, както се вижда, може да се редува с іако да: толико же вѣ прѣвѣсходаши добродѣтелѣхъ ихъ іако ни саміи царіе можахъж что съдѣкати ХКМ 181; извѣстовакъ его іако николюже повѣстетъ и іако да не оукрадетъ ИАС 76.

г. да-конструкция

Това е най-често срещаният вариант, използван с индикативната форма на глагола: повелѣ да израститъ земята ДК 30; приди въ корабъ да видиши дружинѣхъ ИАС 64; повели оубѣ да сѧ ѡпроститъ ИАС 72; прѣдастъ отроца да ѣ скончаеъ ХКМ 120; заповѣдааше бабамъ да змарѣжтъ ... отроцѣта ХКМ 125; и нарече имѧ градоу томоу своимъ именемъ да мѣз ѣ имѧ прижѣа градъ ... то именова своимъ именемъ да моу вѣдетъ имѧ илиѡнъ ТП 244; и призва ... влѣхвы да рекжтъ емоу о сънѣ ТП 244; нѣ повели да оубижтъ его ТП 244; любѣ мѧ да те любѧ ТП 246; повели ми ѡче да и азъ легжъ съ вама СС 22; что вы вы да тако плачете сѧ СС 23; мола ви да ми поможете ВБГ 50; ки молиѧ да ми учините прошеніе ВБГ 91; прѣдѣте оубо ... да поклонимъ сѧ ГС 258; молиѧ тѧ гже да ны исповѣси ГС 267; хошоу да ми даси ... главоу СОГЙК 249.

В грамотите на българските царе *да*-конструкцията все още е в силна конкуренция с инфинитива, но там тя е се използва за образуване на аналитичния императив: никто же ... да дрѣжытъ и владѣтъ ... да иматъ власти ... да иматъ ... свѣшдѣж ... да даважтъ ... и да равѣтажтъ ... ГБЦ 29; да си куповаж и продаважтъ ... да не имажтъ ... запрѣтени ... ГБЦ 30; и да обладажтъ и вѣдрѣжжтъ ... да приовращетъ сѧ и црѣво ми ГБЦ 39—40; да владѣтъ тои монастырь ... да не иматъ власти нихто ... да не метехсѧтъ з глобамы ГБЦ 42—43; да има власть ... да не смѣтъ ... да ѿгоними быкажъ и да ѿстоатъ ... да коуповажъ и да продаважъ ... и съпостата да иматъ стѣго ГБЦ 45—46; да не смѣтъ метехати на тѣмъ манастиремъ ни кефалие ... на тѣмъ люди да не метеха ни кефалие ГБЦ 47; да ви людоу свободно ... да идѣж ... и да трѣгѣжж ... да имѣ ни вѣде пакоста ГБЦ 48. В българските текстове от Седмоградско *да*-конструкцията вече е най-разпространената алтернатива на конюнктивна. В тях инфинитивът се използва само при бъдещите времена (*не ма щеш остави* СТ 205; *вѣкуито ще би твоје ... ѿуме* СТ 207; ... *сѣмъ сме щеле загина* СТ 226) и рядко след модални глаголи (*да моиме фали* СТ 206). Ето примери: *помагаи да не са разделем от тебе* СТ 204; *мир да банде ... да моиме фали господина бога* СТ 206; *да та молиме ... да ни ментуваш от сакво зло* СТ 251.

Срещат се и примери, в които частицата *да* е изпусната: даетъ емоу два завѣта или да царѣ оубѣетъ ... или на оубѣненіе самъ ѿведенъ III вѣдет ХКМ 121; мышлѣаше миздеи како III и погоубитъ ГС 337; готовъ есмъ прижити мѣжы нежели длѣго мѣчимъ III вѣдѣж ТП 247. Интересни варианти на *да*-конструкцията, които могат да се нарекат *даже-конструкция*, се срещат в *Германовия сборник*: излѣзи филипе ... *даже* тебе злѣ не погоубимъ ГС 285; излѣзи ... *даже* тебе не потопитъ вода ГС 302. Тези редки варианти се откриват и у Срезневски¹⁴: *даже, дажъ 'чтобы': покелѣваемъ ... дажъ не ѿтидоутъ* (= 'щото' — б. м. — Ив. Ил.); *пони дажъ изѣмремъ честно* (= 'нека'); *пожъри даже не вѣдешъ въ сковрадѣ* (= 'за да'). От примерите в *Троянската повест* личи, че по онова време в разговорния език употребата на аналитичен императив с *да* във 2. л. е била вече доста характерна: *елено да вѣси о мои слоужѣвѣ нѣстъ инѣ оброкъ* ТП 247; *царице да оубѣси како змиришѣ сѧ...* троане ТП 248; *да вѣси аще сѧ нынѣ не вратишъ то сиквози цѣж роухо носити* ТП 252; *да не дрѣзнешъ глѣ разнѣшнѣи се ѿ старца* ЖРВ 29. Но за този писмен паметник е характерно и честата употреба на *да* не само пред индикативни форми за образуване на аналитичен императив, но и пред изконни императивни форми: *да повѣждъ намъ кога естъ ѿ насъ наилѣпшаа* ТП 245; *да влюди сѧ того* ТП 247; *да*

¹⁴ Срезневский, И. Материалы для словаря древнерусского языка. I. Москва. 1958, с. 624.

поусти да връгнѣтъ сына его ТП 248; да повели имѣ да изыдѣтъ ТП 249; да поусти мене ТП 251. Същите употреби, но по-рядко, се срещат и в *Севастияновия сборник*: и рѣ акраамѣ да скажи ми СС 23; и рѣ къ юнотѣѣ да вѣси тако женѣ имамѣ СС 54.

В. КОНСТРУКЦИЯ СЪС СЪЧИНИТЕЛНА ВРЪЗКА

В редки случаи в изречения, където има или би могло да има конюнктив, главното и подчиненото изречение се свързват със съчинителен съюз: змюлила вихъ вилѣ та вихѣ твои корабли потѣле ТП 249 (вм. змюлила вихъ вилѣ да вихѣ твои корабли потѣле); благоизволи и црѣво ми и издаватѣ ... златопечатное слово Зографска ГБЦ 39 — срещу благоизволи црѣво ми даровати ... хрисовѣла ГБЦ 41 (вм. *благоизволи црѣво ми да ви даруѣвало); плащѣ скон прострѣлъ вихъ и покрывѣ его ИАС 91 (вм. *прострѣлъ вихъ да вихъ покрывѣ его). Понякога връзката вместо със съюз се извършва чрез причастна форма: повелите ми тако да шѣдѣ приведеж рабѣ СС 37.

Г. РЕДУВАНИЯ МЕЖДУ КОНЮНКТИВА И НЕГОВИТЕ АЛТЕРНАТИВИ

Преди да се занимаем конкретно се конюнктивните примери, ще покажем някои интересни редувания в една и съща фраза между *да*-конструкция и инфинитив, между *да*-конструкция и конюнктив и между инфинитив и конюнктив.

Да-конструкция и инфинитив

Могат да се покажат следните примери: да повели имѣ да изыдѣтъ ... и повелѣ краля изыти въсѣмъ ТП 249; да не възвѣа ... ни гра зидати ни влюсти и ... ни врати ГБЦ 35; и не повели ми въ мѣжж ити ... и пакы повелѣ да състѣпитѣ сѣ каменѣ ГС 811—812; повели аггелѣ мироу приѣти мирно збогю ми доушѣ и да не възвращен ми възетѣ въсхѣд АЕТ 66.

Може да се допусне, че след някои съществителни, каквото е 'власт', инфинитивът се е задържал до по-късно: никто же ... да иматѣ шѣласти вѣлѣсти ни нѣмѣ пѣставити ГБЦ 29; да не иматѣ власти нихѣто испакостити ни нѣмѣ пѣставити ГБЦ 42. Същото е било положението и след глагола *сѣкти* 'смея'. В едни случаи той е бил в инфинитивната си форма: тако да нѣдиноу ... сѣкти ходити ГС 357—358; запрѣщѣше не к томоу сѣкати приклизити сѣ АЕТ 12. В мнозинството от случаите обаче той е в спрегаема форма, но след него стои глагол в инфинитив: а инако да не сѣкетѣ зчинит ... ВБГ 47; инако да не сѣкете възетѣ ВБГ 56; да имѣ не сѣкѣ забавѣти да не сѣкѣ забавити ... ГБЦ 45—46. В следващия пасаж глаголет *метехати* е употребен самостоятелно в *да*-конструкция, но след *сѣкти* е в инфинитив: да не сѣкетѣ метехати нѣ тѣмѣ манастиренѣ ни кефалие ... нѣ тѣмѣ мѣмѣ да не метеѣ ни кефалие ... ГБЦ 47.

Да-конструкция и конюнктив

Ето два много интересни примера: *пондѣвъ въ црѣковѣ клати сѧ ... да би сѣмѧ ѡставиѣ въ тронѣ и да ти въдаѣмъ мож дѣщерѣ* ТП 252; *молити сѧ да спсѣтъ бѣ сѧ емоу ... и да би привезаѣ корабѣ свои* ИАС 81.

Инфинитив и конюнктив

Ето и тези примери: *нѧ съ тѣлоу хотѣхъ възити да бихъ видѣхъ всѣ дѣла гнѣ* СС 24; *он же хотѣ створити его да би ходилъ въ црѣвъ* ИАС 101. Сега вече може да се премине изцяло към конюнктива.

4. КОНЮНКТИВНИТЕ УПОТРЕБИ

Известно е, че употребите на конюнктив с елово причастие се срещат чак до периода на дамаскините¹⁵, но се оказва, че през XIV—XV век тази категория е в напълно „живо“ състояние, което личи от данните на редица паметници — *Троянската повест*, *Иван-Александровия сборник*, *Севастияновия сборник* и особено от *Германовия сборник*. Същото не може да се каже за грамотите на българските и влашките владетели (където вероятно повелителният тон на посланията е изисквал по-категорично изразяване, неприсъщо за конюнктива), за *Манасиевата хроника*, произведенията на писателите от Търновската книжовна школа и молитвите на седмиградските българи. Но и във втората група произведения се срещат отделни, понякога много интересни конюнктивни примери. По-долу ще бъде направен опит за подредба на намерените в посочените текстове конюнктивни типове.

А. СЛЕД ГЛАГОЛ, ПРЕДИМНО В ПОДЧИНЕНИ ДОПЪЛНИТЕЛНИ ИЗРЕЧЕНИЯ

Докато с глаголите за изразяване на заповед (като *повелѣти*) по принцип се използва инфинитив и по-рядко *да*-конструкция, след глаголите за молба (като *молити*, *просити*) или след волунтативните глаголи (като *хотѣти*, *желати*) са регистрирани редица среднобългарски конюнктивни употреби: *дѣвица ... молише сѧ да би шла съ мною*¹⁶ ИАС 79; и много

¹⁵ Вж. Милетич, Л. Коприщенски дамаскин. Новобългарски паметник от 17 в. / Български старини. С., 2, 1908; Милетич, Л. Свищовски дамаскин. Новобългарски паметник от XVIII в. / Български старини. София. 7, 1923; Трифонов — Цит. съч.; Илиев 2013 — Болгарский конюнктив ...

¹⁶ Докато за романските езици не е характерно да се използва конюнктив, когато вършителят в главното и подчиненото изречение е един и същ, а инфинитив, в славянските езици в този случай се наблюдават две възможности: конюнктив (в чешки, словашки, лужишки, словенски и сърбохърватски): чеш. *Občas vstala, aby přivítala zázakníka* и инфинитив (полски и източнославянските): пол. *Obiecałem dać mu tę książkę*, рус. *Мы носились с*

ѣмоу молащюу сѧ да сѧ би ѣмоу ꙗвило знаменіе ГС 280; и молаше бѧ за нѣ да сѧ би вѣставилѣ того ИАС 122; би ... милъ ѣ да вишѣ мѣили за тѧ СС 42; да оумилатъ ѡца да сѧ би постила СС 143; не проси вѣры ради да би почѣла ГС 785; не може его вѣщати да сѧ би оумирилъ ИАС 94; рѣ авраамъ къ миха[илоу хощѣ да би ма довелѣ ... [да би видѣлѣ к]ако ... сѣдитъ СС 26; хотѣлъ ли би ... да би напалъ тебѣ и въздадѣ ти вѣ ИАС 87; хотѣхъ же да ма би пожалъ ИАС 119; и желаемъ рекъше да вихомъ были къ тѣхъ дѣи ГС 673. Употребите се срещат и след други глаголи: хотѣ створити его да би ходилъ ИАС 101 — с каузативен оттенък; подажъ ли да би повѣдилъ ГС 818; глѣши да не вимъ поклонилъ сѧ ѣмоу ГС 478; поусти къ нама да вѣста посѣтила еж ГС 383; възбранѣхъ ѣмоу да не би исходилъ ТП 252.

Характерно за изследвания период е, че в глаголната част от конюнктивната фраза кондиционалната част, съдържаща би, започва да се измества от конструкция, идентична с перфектната: и такози би врисъетъ господство ми іако да сѧ сте варувале ... ВБГ 48. Доскоро¹⁷ такива конструкции се смятаха за императивни и съдържащи перфектна фраза,¹⁸ но тук по-скоро има формална вариация на конюнктива.

Съюзът іако да, който се употребявал и с конюнктив, и с индикатив, и с инфинитив, е можел да изпълнява функцията и на частицата нека, която се открива във влашките грамоти (нека да доходѣт и ваши люде ВБГ 50): іако да даважѣ ѧ вилар ВБГ 47; сію изавилѣ и іако да прѣвъзвѣститѣ сѧ ЖСЛ 367. Ако предните примери не се сторят убедителни, следващият едва ли може да се оспори: въшедѣ к ней ѡца рѣ іако да вкръча тѧ мжжѣ ГС 435. През среднобългарския период, семантически равностоен на нека започва да се явява и лексикализираната форма за 3. л. ед. ч. вѣди на синтетичния императив на глагола вѣти. Лалева¹⁹ отбелязва, че в *Севастияновия сборник за настойчива заповед* се използват конструкции от типа да не вѣдет гѣ ѡпоустити сѧ ѣмоу 11а = 37 от изданието, да не вѣди ли глаголати 11б = 38. В тези конструкции дативната форма указва към

борта на борт, чтобы ничего не пропусти (вм. **чтобы ничего не пропустили*). Първият показан среднобългарски пример, както и някои други по-нататък (а също и някои старобългарски примери — вж. Илиев 2013 — *Болгарский конъюнктив* ...), показват, че старобългарският език е спадал към първата група — дѣвица ... молаше сѧ да би шла.

¹⁷ Преди появата на изследването на Илиев 2013 — Болгарский конъюнктив ...

¹⁸ Деянова, М. История на сложните минали времена в български, сръбохърватски и словенски език. С., 1970, с. 162.

¹⁹ Цит. съч., с. 280.

кого е насочено действието: вѣди же еиѣ и до конца расти ХКМ 152; воуди же и тебѣ подражателю быти ... константиноу АЕТ 146; ихже вѣди въсѣмъ намъ полоучити ИАС 107; вѣди въсѣмъ намъ полоучити благодѣтѣх ПСЕТ 232—233. По-нататък вѣди се измества от да вѣдетъ: да не вѣдетъ ни ѡтврѣщи сѧ тебе МЙН 96—97.

В славянските езици конюнктивната форма е характерна, или поне е била, и за глаголи и съществителни, изразяващи страхово състояние. За български език това се доказва от следния пример — *трепиѣѣ ꙗко влазѣѣ да не вѣмѣѣ ꙗ видѣлѣѣ* ГС 453. В руски сега според това дали вършителят в главното и подчиненото изречение е един и същ, или различен, може да се използва инфинитив или конюнктив: *Боиюсь, как бы так не заболеть; Я отошел немножко в сторону, из предосторожности, как бы меня не выслали*²⁰. Показаният среднобългарски пример е по-скоро изключение, остатък от старо състояние, понеже повечето примери след такива глаголи (а също и след глаголи за надежда) вече съдържат индикативни глаголни форми (и редица различни от ꙗко да съюзи — да не, ꙗеда, ꙗеда како, да не како, ꙗко да не како): *еже оуслышавѣѣ мѣхилѣѣ и оубоав сѧ да не народѣѣ ѡ слышанѣѣ възмѣщенѣѣ бывѣѣ позорище разорит сѧ* ХКМ 199; *воѣще сѧ ꙗеда и тѣѣ ѡбличитѣѣ* ИАС 71; *възвод сѧ ... ꙗеда како сънидетѣѣ ѡгнь съ нѣсе* ИАС 69; *оубоав сѧ ꙗеда како прѣречетѣѣ ти въ словѣѣ* ГС 514; *надѣав сѧ ꙗеда како къ вождьственоу и истинноу познанѣѣ того привлѣчетѣѣ* АЕТ 189; *воше во сѧ да не како раскает сѧ царь* СОГЙК 250; *оубоав же се кѣнста да не како лѣстѣѣ кѣнстанина погоубетѣѣ* АЕТ 105. В някои случаи глаголыт, изразяващ страх, може да е изпуснат, но да се подразбира: *отиди ѡт сѣдоу ... да не како нѣчто неначаемо постраждеши* АЕТ 18; *приходѣѣѣ къ нему истѣговати повелѣваѣ ꙗко да не како въ нѣдрѣѣѣ ключитѣѣ сѧ нѣкомѣѣ мечъ крыти* ХКМ 141. И така, от глаголите, които са изисквали конюнктив, тези за страхово състояние първи са го изгубили.

Б. ПРИ ИЗРАЗЯВАНЕ НА ЦЕЛ И ПОСЛЕДИЦА

Освен приглаголния конюнктив, този за изразяване на цел или последица е също много често срещан. Тѣй като в отделни случаи е много трудно двете групи да се различат, тук ще се дадат заедно: *ѣдва можахъ съверати зелице да вихъ накрьмила ... моѣѣ плѣтъ* СС 74 (един субект в двете прости изречения); *лѣста иѣѣ да ви почилѣѣ* СС 169 (един субект); *понди противѣѣ екторѣѣ крѣлю да ви сѧ оставилѣѣ грѣцкѣѣ воискѣѣ* ТП 250; *и дашѣѣ еиѣ орѣжие ... да ни не ви просилѣѣ ацилѣѣ* ТП 253; *да ви никтоже не оубѣдѣлѣѣ двѣ литрѣѣ злата да еиѣ* ИАС 85; *нѣ съ тѣломъ хотѣхъ*

²⁰ Русская грамматика. Т. II. Синтаксис. М., 1982, с. 479.

възвити да вихъ видѣлъ всѣ дѣла СС 24; вждетъ емоу оружжне неповѣдно ... да ви наплънило сѧ реченое прѣкомъ ГС 282; въдаемъ ... смевна да ви хртѣанъскын родъ ... безъ славы не былъ ГС 525; и гѣ нашъ ісѣ хъ да ви не былъ противникъ законоу ГС 526; въскрѣша из мртвѣхъ ... да сѧ вж рече ѡкрыла ... помышленіа ГС 537; жикши съ мжжемиъ зъ лѣ ... да ви была ѡбразъ лѣтныимиъ числомиъ ГС 538; не бо знаемъ зѣ таково добра ... да вихомъ томъ причѧ створиши ГС 674; свож плъти въ ... мжжъ въдажтъ да вихомъ ... илѣние много съверали ГС 677; нж подвижниѣмъ сѧ да вихомъ ... илѣниа ... съверали ГС 678; подобаше вдовицамиъ помощи ... да ви ... съхранилъ ГС 782; и къ ѡбѣма странама приражаж сѧ да ви не сътворишь звинства ГС 785; ажъвы ... възъ дръжажщъ жъзыка да вихъ въ зстѣ ... слово оустнами изрекли ГС 789; црь съвирааше кож свож да ви и погъвилъ ГС 806; поспѣшникъ ми вжди ... да вихъ въ ѡделѣла противникъ ГС 819; не вихомъ илѣни днѣ хлѣбѣ да вихомъ гали ... ИАС 94; пондѣвѣ въ црковѣхъ клати сѧ ... да ви сѣма ѡставишъ въ трои ТП 252; тѣшимъ сѧ да ви испълнило сѧ ИАС 60; а ѡ гвоздѣи ... прилежитъ пѣчь миѣ тако да ми ви и тѣѣ гавилъ бг ГС 279; да отиде да би сбралъ сѧ комора злато СТ 243; на светотъ си ти дошелъ сѧ свѣтъ да (*би) икупилъ СТ 230.

Сега вече цел и последица в българския език се изразяват със съюзите *за да*, *та да*, *така че да* и индикативна глаголна форма, но е ясно, че по-рано с тази цел се е използвал и съюз *что да*: *стори нам ... такъвъ вѣра что да веаруваме Христа* СТ 238. Това е едно потвърждение на изказаното от нас²¹ предположение, че не е изключено съюзът *щото да* е остатък от незасвидетелствано в старобългарските и среднобългарските паметници диалектно консекутивно **чтовъто* (подобно на руското *чтобы*), което да се е използвало наред с *да ви*. Подобни примери има в дамаскините: *а седма є заповѣдъ вожіа что да не оукрадиши Троянски дамаскин*²² и вероятно Андрейчин²³ не е прав, като смята, че Каравелов употребява съюза *щото* в подчинени финални и следствени изречения само под влияние на руски език: *... восточниятъ вопросъ треба да да реши ... така, что ... да бѣде възнаградена най-много Австрия*. Още повече, че Каравелов не е единственият възрожденец, който използва този съюз. Може да се допусне с основание, че е имало и конюнктивни употреби на съюза **чтовъто*, понеже едно и също конюнктивно (или друго) съюзно

²¹ Илиев 2013 — Болгарский конъюнктив ..., с. 49.

²² Иванова, А. Троянски дамаскин. Български паметник от XVII век. С., 1967.

²³ Андрейчин, Л. Език и стил на Л. Каравелов / Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет. Том. XLVI. 1949/50, кн. 4.

средство може да се употребява в доста отдалечени един от друг славянски ареали — *кабы* и *gabу* в белоруски и лужишки или *at'* и *atъ* в чешки и северноруски. Защо тогава характерният за руски и украински *чтобы/щоб* да не се е срещал и в част от българските земи!

В. СЛЕД ПРЕДИКАТИВ

В тази категория спада следният пример — тако во повѣно вѣше ... да ви и ѿ того позналъ ... иѿо ГС 701 — сравни с добрѣа ви вѣло емоу аште сѧ ви не родилъ чѣк тѣ Мт26. 24 Мар²⁴ 'добре щеше да бъде за този човек, ако не бе се родил' — букв. 'ако не би се родил'. В подобен контекст употребата на конюнктивна вече не е била толкова популярна и той е бил изместван от инфинитива: добрѣе ми ѣ въ мѣцѣ быти ГС 409; лѣпо ѣ испълнити вѣсѣкѣ правдѣ ГС 522; оуниѣ оубо вѣ слѣнцоу оугасноути нежели еѿ-иѿиѣвоу языкоу оумиликоути ПСФ 110; доучше вѣ клавшоу сѧ престѣпити нежели ... толико безаконїѣ съдѣлати СОГЙК 249.

Г. СЛЕД ОПРЕДЕЛЕНИ ДУМИ

Редица неизменяеми думи също са могли да управляват конюнктивна фраза, като тази им функция все още е действаща. Това са следните думи.

След да(в)но

Тази неизменяема дума пази конюнктивния си характер чак до периода на дамаскините (*Коприщенски*, *Свищовски*), но в *Троянската повест* е особено честа: поусти мене давно сѧ ви възвранилъ екторъ ТП 251; възѧ ... сына его и метнѣ прѣд⁴ фарѣжа егоѧ давно сѧ ви възвратилъ ТП 252; поусти его ... давно сѧ ви сѣмѧ оухранило ѿ трѣж ТП 253. У Й. Бдински след нея има индикативна глаголна форма, което може би се дължи на стила на този писател, а не е пряко отражение на родния му говор: дано оубо въѣтъ лютѣ съпротивнымъ вогопоустнымъ гнѣквомъ ПСФ 110. Сега вече след дано не се използват елов конюнктив, а индикативна глаголна форма. Интересен диалектен вариант на дано се открива във влашките грамоти, където е засвидетелствана формата ига/иги: хоцѣ поити ига ни богъ поможе да га прѣженемо ВБГ 61; да иги ѿн прѣстѣпи свое обещанїѣ ... а богъ да възицѣт на тогоѧ чловѣка ВБГ 75. Тази форма има съвременно съответствие в преходните говори:²⁵ *Ега го Бог тресне!*, *Ега те Бог убий!* — наред с: *да ва Бог убий!* и *(*Да би) убил те Бог!*

²⁴ Ягич, В. Мариинское четвероевангелие. Грац. 1960.

²⁵ Друмев, К. Клетви и благословии от Царибродско и Пиротско / Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (Книжовен отдел). С., 13. 1896, с. 232.

След (да) негъли

Примерът и тук е един: и приклады приемлемъ нашеж дѣлѣ немоуци да негли понѣ мало оучастие вихомъ могли раззакѣти ГС 316. На други места има индикативни глаголни форми: въскѣ трѣпѣ да негли видѣвъ бѣ скръвъ мож спѣеть врата ИАС 122; сътвори молитвѣ да негли бѣ дѣтишь ми дастъ ИАС 123. Същото редуване на двете категории е засвидетелствал и Срезневски²⁶ — негъли, да негъли 'чтобы', 'пусть', 'да', 'может быть': ... негли выша несправлени оумьрли Ил. Новг. поуч. 26.; да негъли бѣ спѣеть врата — ut Deus salvet.

След юша

Тази конюнктивна дума се среща още в *Супрасълския сборник*. Среща се и в *Германовия*: еша иванъ дѣне выль здѣ с нами ГС 412. У Срезневски²⁷ са показани няколко употреби в най-различен контекст: еша исправилиста поутые мон; еша са покаали; еша и ты имѣлъ плѣтъ; еша расѣла са оутрѣва. За разлика от *Супрасълския сборник*, примерът от *Германовия*, както и тези у Срезневски, е без ви.

След (еже/еже да) како ви

Това е още един съюз, който допълва комплекта от старо- и средно-български конюнктивни съюзни средства: ничѣтоже иногѣ не помъишлѣше ... развѣкъ юже да въи како въило юмоу похотѣниѣ свое ... привести СС 50; никакоже прѣста лоукавыи тоу искоушаю ... еже како ви тои спонз ѿт теченіѣ сътворишь АЕТ 64; въждедѣнно же тѣмъ вѣше вынѣ како вишь полоучили чадѣ АЕТ 80; и начашъ прорицати о злѣмъ дѣлѣ трѣж града како ви трѣа не стоалъ до вѣрѣмене нѣ да сѣ вѣ разорилъ ТП 246.

Д. НЕЗАВИСИМ КОНЮНКТИВ

В изследваните текстове се среща и рядък пример на независим конюнктив (при който няма главно изречение): цѣтѣвие вѣние юмоу же и на да ви спѣилъ выти причастѣнны ГС 710. В съвременните български говори тази конструкция е запазена при клетвите и благословиите, по принцип с изпуснато *да би*: *Убил те Бог!*²⁸ Срещат се обаче и запазени редки примери с *да би*: *Мълчи, мале, да би занемела!*²⁹ Като примери за независим конюнктив от други славянски езици могат да се дадат следните: словен. *Da bi bog dal!*; руск. *Чтоб она сегодня вернулась!*

²⁶ Срезневский, И. — Цит. съч., II. М., 1958, с. 371—372.

²⁷ Срезневский, И. — Цит. съч. I., с. 836—837.

²⁸ Друмев — Цит. съч., с. 232.

²⁹ Българско народно творчество. Том първи. Юнашки песни. С., 1961, с. 319.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведеното изследване на езика на основните среднобългарски паметници и произведения на среднобългарски писатели от 14-15 век показва, че през този период от историята на българския език конюнктивните употреби не само са естествени за книжовниците, които не се стремят да подражават сляпо на гръцките модели, но и дават информация за някои неотбелязани в старобългарските паметници явления, свързани с въпросната граматична категория. А на нея самата занапред ще трябва да бъде отделено подобаващо място в учебниците по история на българския език.